

Wijdingsdocumenten, ingekomen bij de bisschop van 's-Hertogenbosch (1575-1642)

Theologische achtergrond

De bisschop ontleende zijn macht om te wijden aan de apostelen die deze op hun beurt rechtstreeks van Christus kregen. Hij belichaamde de volheid van het priesterschap. Hij kon alle zeven sacramenten toedienen: doopsel, vormsel, biecht, eucharistie, ziekenzalving, huwelijk en priesterschap. Door handoplegging kon hij een deel van deze macht doorgeven aan zijn medewerkers, zodat ze binnen de kerk bepaalde taken konden uitvoeren. In de kerkelijke wetgeving is precies omschreven welke taken een gewijde medewerker mocht uitvoeren.

Onder deze dienaren ontstond in de loop der tijd een hiërarchische opbouw die culmineerde in het priesterschap. De bisschop leidde deze 'hierarchia ordinationis': hij bezorgde via de wijdingen de sacramenten, de middelen tot heiliging. Daarnaast bestuurdde hij zijn bisdom. Dit heet de 'hierarchia jurisdictionis'. Op grond daarvan bepaalde hij welke van zijn gewijde personen op welke plaats een bepaalde taak mocht uitvoeren. De wijdingsmacht en de bestuursmacht liepen niet volledig parallel.

De voorwaarden voor de wijdingen waren in de voorbije eeuwen in de kerkelijke wetgeving vastgelegd.

De clerus

Om überhaupt wijdingen te kunnen ontvangen moest de kandidaat opgenomen zijn in de geestelijke stand, de clerus. Hij verliet de wereldlijke stand en werd clericus. Opname in de klerikale stand bracht bepaalde rechten en plichten met zich mee.

Er waren twee beletselen ('impedimenta') voor toetreding tot de klerikale stand:

1. De kandidaat was 'incapax': vrouwen en ongedoopten konden per definitie niet toetreden. Dispensatie was niet mogelijk.
2. De kandidaat was 'irregularis'. Hij kon dat zijn 'ex defectu', waarvan de belangrijkste waren: onwettige geboorte, te jonge leeftijd, lichaamsgebrek, onvoldoende opleiding, ketterij in het voorgeslacht; 'ex delictu', wegens ketterij of misdrijf. Hiervoor kon hij dispensatie krijgen.

De bisschop van het diocees waartoe de kandidaat krachtens doop behoorde, nam hem op in de klerikale stand via twee uiterlijke tekenen:

1. Het toedienen van de eerste kruinschering of tonsuur ('tonsura')
2. De overhandiging van het geestelijk gewaad.

Ook kloosterlingen werden via de tonsuur opgenomen in de geestelijke stand. Deze kon in veel gevallen door de abt worden toegediend.

Veel clerici ontvingen nooit wijdingen. Toetreding tot de clerus gaf extra mogelijkheden bij het volgen van een opleiding en de uitoefening van bepaalde functies, zoals notaris.

De wijdingen

Om gewijd te kunnen worden moest de kandidaat:

1. clericus zijn;

2. in zijn onderhoud kunnen voorzien.

Daartoe moest hij een titel, 'titulus', een bron van inkomsten hebben.

Voor een titel waren er drie mogelijkheden:

- 'titulus beneficii', de kandidaat had een 'vaste baan', bijvoorbeeld als vaste bedienaar van een altaar;
- 'titulus patrimonii', de kandidaat had van huis uit een inkomen;
- 'titulus paupertatis', de kandidaat was lid van een orde die daarmee garant stond voor zijn onderhoud.

Er waren zeven 'ordines', rangen, wijdingen: vier lagere en drie hogere. De kandidaat moest ze in principe allemaal doorlopen.

De vier lagere wijdingen:

1. Acoliet. Hij begeleidde de priester naar het altaar en droeg het licht.
2. Exorcist. Hij bezat de macht duivels uit te drijven.
3. Lector. Hij had de zorg voor de teksten en was gerechtigd tot bepaalde voorlezingen.
4. Ostiarius. Hij verzorgde de toegang tot het gebouw en het gebouw zelf, luidde de klokken en handhaafde de orde.

Al rond 1300 waren deze wijdingen inhoudsloos geworden, enkel de termen bleven gehandhaafd. Een titel was toen al niet meer verplicht. De functies werden verricht door ongewijden: misdienaars en kosters.

De drie hogere wijdingen:

1. Subdiaken ('subdiaconus', 'hypodiaconus'). Hij zong het epistel en was de assistent van de diaken.
2. Diaken ('diaconus'). Hij zong het evangelie en was de assistent van de pastoor.
3. Priester ('presbiter'). Hij verrichtte de eucharistie en bediende de meeste sacramenten. Alleen de priesterwijding en het vormsel bleven aan de bisschop voorbehouden.

Trente

Het Concilie van Trente (1545-1563) voegde hieraan nieuwe voorwaarden toe, veranderde en preciseerde ze. Ze werden vastgelegd in 1563 tijdens de 23^e zitting (Sessio XXIII).

Voor de tonsuur werd als voorwaarde gesteld dat de kandidaat het vormsel ontvangen moest hebben. Voor de lagere wijdingen had de kandidaat een getuigschrift ('litterae testimoniales') nodig van zijn pastoor en onderwijsinstelling. De kandidaten voor de hogere wijdingen moesten zich een maand voor de wijding bij hun bisschop vervoegen. Deze droeg vervolgens, meestal aan de pastoor, op om de naam van de kandidaat in de kerk openbaar te maken en een onderzoek in te stellen naar geboorte, leeftijd, levenswandel en gedrag en de bevindingen in een getuigschrift aan de bisschop te sturen. Voor de wijding liet de bisschop een commissie van examinatoren de juistheid van de verklaringen onderzoeken. De wijdingen vonden plaats in de kathedraal en werden in principe door de eigen bisschop verricht. Een kandidaat die door een andere bisschop gewijd wilde worden kon dit vragen aan zijn bisschop, die hem hiervoor schriftelijk toestemming kon geven via 'litterae dimissoriales'. Abten mochten de tonsuur en de lagere wijdingen alleen nog hun eigen kloosterlingen toedienen. Voor de lagere wijdingen moest de kandidaat het Latijn begrijpen. Tussen de laatste van de lagere wijdingen en het subdiaconaat moest één jaar verlopen tenzij dit noodzakelijk was voor de Kerk naar het oordeel van de bisschop. Voor subdiaken moest de kandidaat 21 jaar zijn, voor diaken 22 en voor priester 25. Ook tussen de hogere wijdingen onderling moest minstens één jaar verlopen.

Bij uitzondering kon de bisschop besluiten deze eis te laten vallen of tussenstappen tussen de wijdingen over te slaan ('per saltem'). Telkens waren getuigschriften en examens vereist.

De wijdingsdocumenten in het archief van de bisschop (toegang 2147, inv.nrs. 84-95)

De documenten die in het archief van bisschop bewaard zijn gebleven zijn voor het merendeel getuigschriften, 'testimoniales', met verzoek aan de bisschop de wijdingen te verlenen, een soort geloofsbrieven. Ze waren ofwel op verzoek van de kandidaat ofwel op verzoek van de bisschop door pastoors, schoolmeesters of kloosteroversten opgemaakt en ter hand gesteld van de kandidaat. Daarmee stonden deze personen in voor de vereisten van de kandidaat voor de wijdingen: zoals wettige geboorte, goede afkomst en levenswandel, vereiste leeftijd, goede opleiding en bezit van voldoende inkomen. Afkondiging (een tot drie keer) in de kerk waar de kandidaat gedoopt was ('roepen') gaf aan alle parochianen de gelegenheid beletselen aan te dragen. De documenten vormen het verslag van het onderzoek dat de schrijvers op verzoek van de bisschop of de kandidaat hadden verricht. De schrijvers van deze geloofsbrieven waren voor het merendeel:

1. kloosteroversten die wijdingen aanvroegen voor hun kloosterlingen;
2. kapittels die wijdingen aanvroegen voor aan hun instelling verbonden leden;
3. pastoors die wijdingen aanvroegen voor in hun parochie werkzame clerici;
4. pastoors die getuigenis gaven van de wettige geboorte, geboorte uit katholieke ouders, onderwijs en leeftijd van in hun parochie geboren kandidaten;
5. leraren die gegevens verschaften over de opleiding van kandidaten;
6. dorpsbesturen en notarissen die de gegoedheid van kandidaten of de behoefte aan een priester beschreven.
7. Daarnaast waren er ingekomen 'litterae dimissoriales' van kandidaten van buiten het bisdom die door de Bossche bisschop gewijd wilden worden.
8. Anderzijds waren er verzoeken aan de Bossche bisschop om 'litterae dimissoriales' uit te vaardigen voor kandidaten die buiten het Bossche bisdom gewijd wilden worden.

Verzoeken om tonsuur zijn uitzonderlijk. Lagere wijdingen en subdiakonaat werden vaak tegelijkertijd aangevraagd (en veelal ook toegediend). Dispensatie voor verscheidene beletselen kon vanaf 1584 verkregen worden bij de nuntius in Keulen. Vanaf 1596 zetelde hij in Brussel.

De territoriale begrenzing is het grondgebied van het oude bisdom 's-Hertogenbosch. Ingekomen 'litterae dimissoriales' zijn vooral afkomstig uit bedreigde gebieden (contreien van Kleef), verzoeken om deze documenten uit te vaardigen kwamen van de ver van 's-Hertogenbosch af gelegen gebieden (Abdij van Tongerlo) wegens slechte en gevaarlijk wegen. Soms staat op een document de datum van ontvangst bij het bisdom aangetekend ('exhibitum').

Gewapend met zijn documenten vertrok de kandidaat naar de bisschop in 's-Hertogenbosch. De kloosterlingen reisden meestal groepsgewijs naar de Sint-Janskathedraal. Daar vonden (tot 1629) de wijdingen plaats. Als wijdingsdagen vinden we de zaterdagen van de quatertemperdagen (de zaterdag na Invocabit, na Pinksteren, na Kruisverheffing (14 september) en na Sint-Lucia (13 december)) en Paaszaterdag. Deze zaterdagen waren voorgeschreven vastendagen, evenals de eraan voorafgaande vrijdag.

Na de val van 's-Hertogenbosch in 1629 kon de Sint-Jan niet meer als wijdingsplaats gebruikt worden. Uit het dagboek van bisschop Ophovius, dat van 1629 tot 1631 loopt, blijkt dat hij daarvoor niet zijn tijdelijke verblijfplaats (het kasteel van Geldrop) gebruikte maar uitweek naar andere geschikte plaatsen, zoals de Sint-Catharinakerk in Eindhoven of de Abdij van Tongerlo.

Wijdingsregisters zijn helaas niet bewaard gebleven. Daardoor kunnen we over de volledigheid van de documenten niets zeggen. In een enkel geval is op het document aangegeven dat een verzochte wijding ook daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.

Bewerking van de documenten

Deze door de bisschop bewaarde documenten zijn toegankelijk gemaakt via (waar mogelijk) datering, plaats van uitvaardiging (mits aangegeven) en korte samenvatting. Om de doorzoekbaarheid te vereenvoudigen zijn persoonsnamen uit het regest met identificatiemogelijkheden afzonderlijk weergegeven. Vanuit deze beschrijving is de scan van het document zelf rechtstreeks aan te klikken. De meeste documenten zijn in het Latijn gesteld.